

Ob stoletnici smrti Lewisa Carrolla, mojstra nonsensa, o njem z Barbaro Simoniti

O čaru in vrlinah nonsensa

Butalci Frana Milčinskega kot povsem zamolčana slovenska literatura nonsensa

Pred ime Barbare Simoniti, literarne raziskovalke, prevajalke, pesnice, pisateljice, avtorice knjige Nonsens dodajamo še dr. Naziv doktorice znanosti si je pridobila prav s temeljitim poglobljanjem v nonsens, tisti znameniti angleški pojav, ki je širšemu občinstvu morda še najbolj znan iz legendarne angleške televizijske serije Leteči cirkus Montyja Pythona in ga imamo običajno za nekoliko čudnaško angleško satiro. O nonsensu kot literarnem žanru je zdaj izšla knjiga, ki bo zagotovo pritegnila vsakogar, ki se je podobno kot njena avtorica in še mnogi bralci slovenskih prevodov Alice v čudežni deželi Lewisa Carrolla začudeno spraševal: zakaj velja ta knjiga v angleškem svetu za skorajda kultno razvedrilno branje, v našem jeziku pa se zdi nekam čudna in prav malo zabavna? Barbara je raziskala, zakaj je tako in še več: njen Nonsens se bere kot zanimiva pot do novega odkritja v slovenski literaturi. Butalce Frana Milčinskega jezikovno slogovno prepoznava in utemelji kot slovensko besedilo nonsensa.

Nonsens ni preprosto goli nesmisel, kot nas utegne podučiti leksikonsko geslo, ali nekaj humorno bizarnega, kot ga običajno razumemo. Bistveno za nonsens je, kot pravi Barbara, uravnotežena napetost med nakazanim in odvzetim pomenom. Nonsens zaigra v šalah in domislekih, nastopa v grafitih, zaslužitno ga v otroških izštevankah in še kje – obstaja pa tudi literatura nonsensa, katere arhetip in hkrati vrh predstavlja ravno Carrollova zabavna Alice.

– V Sloveniji zbrani penovci so razpravljali o smehu ob koncu tisočletja, zato vas kot literarno poznavalko najprej vprašam: kako je pravzaprav s smehom v literaturi, posebej še slovenski?

»Vtis imam, da se ga Slovenci malce sramujemo oziroma da smo še vedno prepričani, da je vse, kar je namenjeno smehu ali preprosto zabavi, v literaturi nekaj manj vrednega – da je velika literatura tragična in zelo resna. Pa ni povsod tako. V angleški literaturi je nonsens izrazito priljubljen in uveljavljen žanr in Lewis Carroll velja za klasika. O njem ne govorijo le kot o pisatelju, ampak kot o kulturnem fenomenu, saj je tako silovito vplival na angleško življenje, da je prodrl v vse pore njihove kulture. Nekaj podobnega velja za naše Butalce: zelo so priljubljeni, izredno znani, mišlim, da so ena naših glavnih literarnih

uspešnic, saj kar naprej izhajajo novi ponatisi. Skoraj ni Slovenca, ki ne bi slišal za Butalce. Zato se mi je zdelo toliko pomembneje o njih nekaj napisati, saj so bili doslej literarno teoretično popolnoma neraziskani. Zamolčani so bili do take skrajnosti, da jih niti v zbranim delu Frana Milčinskega ne boste našli, omenjeni niso niti v Kidričevem biografskem leksikonu med sicer natančno bibliografijo.«

– Zakaj? Ker so jih šteli za trivialno literaturo ali ker so sprva izhajali kot podlistek v časniku?

»Natančno sem si ogledala vse Butalce, tudi nekaj takšnih zgodb, ki so bile za katoliško moralistično cenzuro v tridesetih letih nesprejemljive. Nekaj duhovitih zgodb, z razkorakom med nizko in visoko temo, urednik sploh ni uvrstil v prvo knjižno izdajo leta 1949. Od takrat naprej pa se izdaje le ponatiskujejo. Drobni cenzurni posegi so razvidni v vseh objavah, uredniki so pustili svoj pečat. Nekaj zgodb torej še nikoli ni bilo knjižno objavljenih in prav zdaj se dogovarjam pri založbi Karantanja, da bi izdali integralno verzijo Butalcev.«

– Tudi Carrollova Alice je nastajala v viktorijansko spodobni Angliji kot zabavna literatura za otroke. So bila to stranska vrata za njen vstop v literaturo?

»Ne. Otroška literatura je bila od nekdaj še veliko bolj predmet moralistične cenzure kot pa tista za odrasle, ker pač nobenemu sistemu ni vseeno, v kakšnih vrednotah odrasčajo otroci. Glavna Carrollova veličina

je ravno v tem, da je prekinil s tradicijo izrazito moralistične literature za otroke. Alice je po njegovem izrecnem mnenju namenjena zgolj zabavi – čeprav je tudi sam študiral teologijo, le da ni bil nikoli posvečen.

Originalna Alice je napisana za otroke neke med sedmim in desetim letom starosti, za otroke na prelomnici pred začetkom abstraktnega mišljenja. Zato se odrasli Angleži s knjigo prav tako zabavajo, ker so jim ti pomenski prehodi razvidni.«

– Zakaj je Alice (v izvorniku) enako očarljiva za otroke in odrasle?

»Glavni čar Alice kot nonsensa je za otroškega bralca v tem, da abstraktni svet odraslih, ki je otroku na tej razvojni stopnji še nerazumljiv, prevaja v njemu uumljiv konkretni svet. In ravno ta sprememba abstraktnega v konkretno je temeljni princip, po katerem nastaja nonsens. In ker se seveda vsak odrasel človek spominja svojega otroškega razmišljanja, je to potem tudi zanj zelo zabavno. Nonsens je torej tudi recepcijska kategorija in nastaja v procesu branja. Ravno zato, ker se dogaja z igrivo rabo različnih pomenov, je takšna literatura duhovito in ustvarjalno branje. Vidik spodbujanja ustvarjalnega branja pa se je pri nas v preteklosti preveč zanemarjal. Otroškega bralca je treba dati svobodo in Alice je odlični, mednarodno uveljavljen primer takega branja.«

– Kako pa smo se Slovenci v prevodih tega besedila znašli z nonsensom?

»To je bil bistven moment, ki je sprožil moje zanimanje, namreč kaj se dogaja z nonsensom v prevodu, kajti med obstoječimi slovenskimi prevodi, štiri že imamo, in angleškim izvornikom obstaja zelo velika razlika in hotela sem jo ovrednotiti. Imela sem občutek, da se je veliko izgubilo, pa me je zanimalo, zakaj je tako. Izhodišče je bilo ubesedovanje nosensa, postopki njegovega nastajanja, potem sem ugotovljala, kako se je v slovenskih prevodih nonsens izgubljal, tudi v primerih, ko je bil povsem prevedljiv. Razvila sem teoretični model, ki se je izkazal za trdoživega, z njim sem lahko dokazala, kaj se izgublja. Značilne slogovne

prvine nonsensa so prevajalci – prepričani, da jih Slovenci ne poznamo – priredili v nekaj bolj znanega. Najbolj pri roki je bila pravljica kot tipično otroški žanr literature. Zato so nonsens ves čas prirejali v smer pravljice, kar izrazilo kazi besedilo, tako da so mu storili veliko škodo. Pravljica je po svoji strukturi povsem drugačna, predvsem pa ne ustvarja ustvarjalnega bralca, kot ga nonsens.

Nonsens je namreč stalna igra z jezikom in s pomenom, bralec je nenehno povabljen, pa tudi prisiljen, da pri tem sodeluje in se zabava. Pri nonsensu nikoli ne veš, kaj lahko pričakuješ, jaz temu pravim, da ti avtor nenehno spodmika preprosto spodnog. Komaj si pogruntal neko njegovo potegavščino, si že izmisli novo, zato je to duhovito branje. Če pa bralec pričakuje urejen pravljicni svet, teh učinkov ne bo.

Ta teoretični model sem lahko prenesla na Butalce. Še sama ne vem več, kako da sem pomislila nanje. Enostavno se je pokazalo, da so si Carrollovi in Milčinskega ubesedovalni postopki neverjetno podobni. Oba uporabljata nonsens sopolstavitev predmetov ali pojmov, tistih, ki absolutno ne grejo skupaj, nimata niti izčiščenega bralca, odraslega ali otroka. Trejni korak v tej smeri sem storila s primerjalnim besedilom pravljice Marjana Marinca Krasen cirkus, kjer so tudi dodane prvine nonsensa, vendar

Povsod po svetu, ne le v Veliki Britaniji, se letos z različnimi priveditvami in znanstvenimi srečanji spominjajo stoletnice smrti pisatelja Lewisa Carrolla (1832–1898). V Ljubljani v atriju Britanskega sveta – British Council na Cankarjevem nabrežju 27 je na ogled priložnostna razstava o njegovem zanimivem življenju in delu. Ni bil le pisatelj, marveč tudi matematik in logik (30 knjig!), pisec otroških časopisov, lutkar in ugankar, eden prvih angleških fotografov (1856), strasten popotnik in vsestranski inovator. Pa smo najbrž še kaj pozabili!

pisatelj ne uporablja ubesedovalnih postopkov, značilnih za nonsens. Ostaja potemtakem na pol poti med pravljico in žanrom nonsensa.

Vzpostavitev nonsensa kot žanra je v bistvu omogočila šele sodobna lingvistika, ki govori o komunikaciji, o napetosti med dodanim in odvzetim pomenom, zato ga najdemo v šalah, v domislekih, v grafitih. V mojstrovini, kot je Carrollova Alice, pa takšnih prvin kar mrgoli, prepletajo se in so izrazito zapleteno strukturirane.«

– V čem je po vašem največja vrлина nonsensa? Da krepi inteligenco in razvija duhovitost?

»Lahko bi tako rekli. Njegovo glavno vrline vidim v tem, da spodbuja bralca k drugičnemu razmišljanju, v jezikovni umetni uporabljata princip otroške igre. Avtor nonsensa vabi bralca, da se igra z jezikom, da skupaj z njim išče nove, ustvarjalne možnosti jezika. Te dragocenosti nonsensa, če hočete tudi kot 'treninga naših možganskih centrov za humor', bi se morali vsi, zlasti Slovenci, bolj zavedati. Zato bi želela, da bi Slovenci vedeli, da imamo nonsens tudi mi, da so Butalci izrazit in zelo dober primer zanj in da to besedilo ni samo neka ruralna različica angleškega nonsensa za slovensko kulturno sredino, temveč literarna umetnina, ki stoji in zdrži 'zob časa', in to že zelo dolgo. Občutek za nonsens kot literarni pojav je treba spodbujati in razvijati.«

IRENA BREJEC
Foto: MATEJ POVŠE